

Leraren raken in de pit van hun werk

Onderwijzen, christen-zijn en iets toevoegen aan de levens van kinderen

Het expertisecentrum voor exemplarisch onderwijs bestaat alweer ruim drie jaar. Net iets korter vervult Bert Kalkman de functie lector, sinds deze zomer niet meer in combinatie met zijn rol als opleidings-directeur bij Driestar Educatief. Hoe staan expertisecentrum en lectoraat ervoor? Wat is er gaande? Welke uitdagingen spelen er? Rieke de Kool vroeg het de lector.

Bert Kalkman is tegenwoordig op een heel andere kamer te vinden dan toen hij directeur was. Hij deelt deze kleinere ruimte met twee andere onderzoekers. Bekende schilderijen hangen aan de muur. Voor een portret van Martin Wagenschein is zo te zien geen plek meer. De andere onderzoekers zijn er niet, dus is het mogelijk aan de gesprekstafel te zitten zonder stoorzender te zijn. Zelf zit Kalkman ook bepaald geen volle werkweek op deze kamer. 'Ik geef redelijk veel les, studeer een dag of wat per week thuis en reis vaak het land door om scholen cursussen of coaching te geven. Niemand had een paar jaar geleden kunnen vermoeden dat dat laatste aspect zo'n vlucht zou nemen. In combinatie met het coördineren van alle ontwikkelingen in en rond het expertisecentrum en het doen van onderzoek is het echt passen en meten om alles rond te krijgen.'

Vragen stellen is tijdens dit interview nauwelijks nodig. Luisteren en niet anders reageren dan in een gewoon gesprek is eigenlijk voldoende. Heel snel meeschrijven is trouwens wel van belang: er is veel te vertellen. 'Twee kantjes tekst is voor mij echt genoeg', mailde Bert van tevoren. Ik kwam echter tot de conclusie dat ik hem daarmee onvoldoende recht zou doen.

Onderwijs en wereldbeschouwing nauw verbonden

'Op het gebied van exemplarisch onderwijs hielden we ons binnen Driestar Educatief lange tijd bezig met de Lehrkunstdidaktik van Hans Christoph Berg', begint Bert zijn verhaal. 'Berg is een leerling van Martin Wagenschein. Zijn didactiek heeft ons erg geïnspireerd bij het nadenken over de vraag hoe je goed onderwijs vormgeeft. Bij mij persoonlijk begon hierdoor de interesse voor Martin Wagenschein zelf te groeien. Wagenschein is niet de man die zich zozeer gebogen heeft over de compositie van exempels. Termen als "ouverture" en "act" staan niet op zijn

naam, maar op die van Berg. De begrippen genetisch-socratisch-exemplarisch zijn wel van Wagenschein afkomstig. Daar zit een hele denkwereld van ideeën over onderwijs en opvoeding achter. De ontmoeting met deze ideeën heeft mij gestimuleerd om op zoek te gaan naar de relatie tussen onderwijs en de kijk op de werkelijkheid die daarachter schuilgaat. Een belangrijke vraag voor mij is geworden: hoe werkt in het protestants-christelijk en reformatorisch onderwijs de christelijke identiteit nu door in de praktijk van alledag? Wagenschein, die zelf Luthers was, heeft zich met deze vraag niet zo expliciet beziggehouden. Hij leefde in een andere tijd, bovendien in de Duitse context. In zijn pedagogisch-didactisch denkkader, waarin hij naar voren komt als iemand die heel authentiek denkt, geeft hij echter wel aanzetten die mij op dit spoor hebben gezet. Binnen het expertisecentrum voor exemplarisch onderwijs denken we over deze vraag na. We zijn bezig ons eigen theoretisch denkkader verder uit te werken. Met de kennis die we hebben, ontwikkelen we onderwijsmateriaal waarin we onze uitgangspunten in de praktijk toepassen. De komst van het lectoraat heeft een nieuwe tak van sport met zich meegebracht: in de praktijk doen we wetenschappelijk onderzoek en aan de hand daarvan scherpen we ons denkkader verder aan. Wat we uitdenken en ontdekken, gaan we heel praktisch maken voor leraren.'

Ontmoeting als sleutelbegrip

'De meest actuele verandering voor mijzelf is dat ik me steeds minder druk maak om het concept exemplarisch onderwijs op zich', laat Bert zich ontvallen. 'Door Wagenschein heb ik geleerd dat de manier waarop ontwikkelaars en leraren kijken naar de wereld om zich heen bepaalt hoe het onderwijs dat ze maken en geven er uitziet. Dan is het dus

belangrijk om heldere uitgangspunten te formuleren. Voor mij is het begrip ontmoeting echt een kernbegrip geworden dat goed onderwijs typeert. Het persoonlijk ontmoeten van mensen en verschijnselen in de cultuur en de natuur zie ik als de sleutel voor zinbeleving en zintoekenning. Die “zin” valt overal om ons heen te beleven. God heeft die in deze wereld gelegd. Als mensen zijn we bovendien rijk toegerust om de wereld te leren kennen. Daarom mogen we haar met vertrouwen tegemoet treden. Als we ons zo naar de verschijnselen toewenden – onze aandacht er met toewijding op richten – zullen we er vertrouwd mee raken, zowel met de verscheidenheid als met de samenhang ervan. De diepere betekenis ervan zullen we dan leren waarderen.’

Intussen heeft Bert een A4-tje met uitgangspunten tevoorschijn gehaald. Daaruit citeert hij als hij verder vertelt: ‘Waardering en respect voor deze wereld roepen ons op er verantwoordelijk mee om te gaan. Wie God, zijn naaste, zichzelf en de wereld liefheeft, wil deze leren kennen en er verantwoordelijk voor zijn. De school is een oefenplaats om deze dingen te leren. Op een goede school leren kinderen de juiste bril op te zetten, om zo de verschijnselen recht te doen. Alle zintuigen en ook het denkvermogen worden daarbij aangesproken. Betekenisvolle beperking is van groot belang. Het gaat om inhouden met diepgang en uitstraling, om meer aan minder leren. Rust en concentratie zijn daarbij een must. Het klassikaal gesprek is het middel dat zich bij uitstek leent om kennis te delen, te bevragen en te verdiepen. Want leren doe je voor jezelf, maar ook met en voor elkaar. Zo ontstaat doorleefde kennis, die samengaat met inzicht en begrip. Het stellen van vragen is ingebed in de wetenschap dat het antwoord op de laatste vraag uiteindelijk God is.’

1. De wereld waarin wij leven, is rijk en zinvol.
2. Wie de zin hiervan ontdekt, verrijkt zijn leven.
3. Wij zijn rijk toegerust om de wereld te leren kennen.
4. Persoonlijke ontmoeting is de sleutel voor zinbeleving en zintoekenning.
5. Het richten van de aandacht op verschijnselen is een daad van toewijding.
6. Het gaat om de totale persoon, met alle zintuigen en het denkvermogen.
7. Inhouden met diepgang en uitstraling staan centraal.
8. In het gesprek wordt verkregen kennis gedeeld, bevestigd en verdiept.
9. Leren doe je voor jezelf en met en voor elkaar.

10. Doorleefde kennis gaat samen met inzicht in en begrip van de wereld om ons heen.
11. Wie God, zijn naaste, zichzelf en de wereld liefheeft, wil deze kennen en er verantwoordelijk voor zijn.
12. Het stellen van vragen is ingebed in de wetenschap dat het antwoord op de laatste vraag uiteindelijk God is.

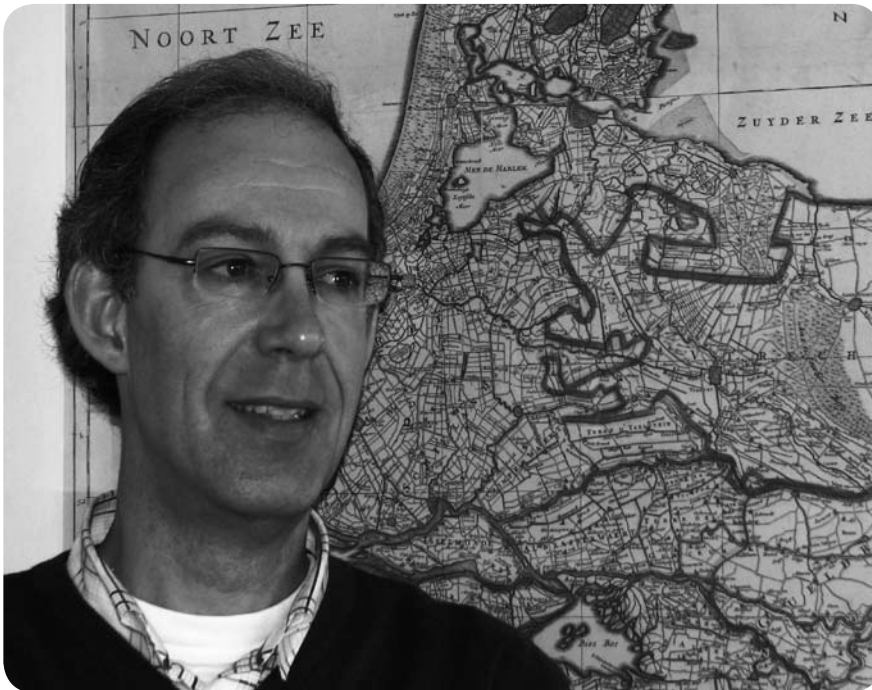
Principes die aansluiten bij christen-zijn

Woorden die een sfeer van Wagenschein ademen. Maar ook woorden die je in Wagenscheins publicaties – en dat zijn er heel wat – niet tegenkomt. Hoe is Bert tot deze begrippen gekomen? En wat drijft hem om – samen met anderen – juist hier de vinger bij te leggen? Bij het werken met studenten en leraren is het mij altijd opgevallen dat ze worden geraakt wanneer ze in hun christen-zijn worden aangesproken. Dat zie ik vooral gebeuren bij het toepassen van de principes van exemplarisch onderwijs. Als vanzelf brengt dat de vraag met zich mee wat het nu is binnen de christelijke identiteit dat maakt dat leraren aansluiting hebben bij deze manier van werken. Ik zie het als volgt. Algemeen gesteld is een christen groot geworden met de Bijbel en in een traditie waarin de verbinding wordt gelegd met de schepping en de verschijnselen in de natuur. Hij is zich op dat gebied bewust van laat ik het noemen “oorzaak en gevolg”. Tijdens zijn leven maakt hij op allerlei manieren kennis met de ordening en de betekenis die God in de schepping heeft gelegd. Hij realiseert zich zijn opdracht om de aarde te bebouwen en te bewaren: met de hem gegeven talenten iets met Gods creatie te creëren. Als geen ander weet hij dat het proberen te doorgronden van de wereld ook om een “respectvol betrachten” vraagt. Zijn verantwoordelijkheid is niet alleen kennis te vergaren, maar in deze werkelijkheid ook verstandig te opereren. De dingen die ik nu zeg, zal niet iedereen in deze zinnen formuleren. Maar het bewustzijn is er in elk geval wel. Daaraan appelleren de principes van exemplarisch onderwijs. Ze bieden er ook alle ruimte voor om op deze manier met leerlingen te werken. Dat geeft voldoening, omdat dit de kern van het werk van leraren raakt: bewust of onbewust zetten zij zich ervoor in met de mogelijkheden die zij hebben iets toe te voegen aan de levens van kinderen.’

Meer dan algemeen vormende waarden

Bert noemt ook nog een andere reden waarom hij nadenkt over de doorwerking van de christelijke identiteit in de dagelijkse praktijk. ‘Eerlijk gezegd maak ik me grote zorgen over de oppervlakkigheid in ons

onderwijs. Bijna alles is vluchtig en veel. Voor echte verdieping is nauwelijks gelegenheid. Op deze manier raken kinderen niet verworteld, maar ontworteld. Het formuleren van uitgangspunten voor goed onderwijs is dus gericht op de toekomst van het kind. Natuurlijk, er wordt deze jaren heel veel nagedacht over het onderwijs. Aanbevelingen om kinderen te activeren wijs ik niet bij voorbaat van de hand. Toch blijven allerlei nieuwe concepten in mijn optiek hangen bij algemeen vormende waarden. Ze zijn alleen op de didactiek gericht en nemen het kind als uitgangspunt. Van een pedagogisch concept dat de geschapen

Bert Kalkman

werkelijkheid als uitgangspunt neemt en waarbij het kind leert respectvol in die werkelijkheid te staan, is geen sprake. Naar een concept met zo'n christelijke grondtoon streven we binnen het expertisecentrum.'

Exemplarisch en genetisch?

Voordat Bert toelicht wat dat streven nu praktisch betekent voor het onderzoek dat hij en zijn kenniskringleden doen en voor het onderwijs dat het expertisecentrum ontwikkelt, eerst nog een vraag. Hoe verhouden de uitgangspunten zich nu tot de begrippen genetisch en exemplarisch? Zijn die niet meer van kracht? Bert: 'Al worden ze niet met name genoemd, deze begrippen spelen nog altijd een rol. Ze vloeien uit de uitgangspunten voort. Kort en krachtig gezegd biedt een exemplarisch (een doordacht exemplarisch thema) toegang tot zaken in de werkelijkheid die ertoe doen. De inhoud is gekozen dat ze de leerling als persoon vormen, dat ze

een verbinding tot stand brengen tussen de leerling en de werkelijkheid. Dat is het exemplarische aspect. Het genetische (genese is wording) zit hem hierin dat het thema zo uitgewerkt is dat leerlingen hun persoonlijke leerbiografie aan de inhoud verbinden, wat bevorderlijk is voor hun leerproces.'

Wetenschappelijk onderzoek dat bruikbaar is in de klas

Bij velen leeft het beeld dat het doen van wetenschappelijk onderzoek droog is. Wat er binnen het lectoraat gebeurt, is dat voor een groot deel helemaal niet. Het is bovendien nadrukkelijk de bedoeling dat het onderzoek aanbevelingen oplevert die bruikbaar zijn in de klas. Theoretisch zijn de meeste onderzoeksvragen al uitgewerkt. Sinds de zomer wordt er praktisch onderzoek gedaan. 'Daar gebeuren heel bijzondere dingen', aldus Bert. 'Op een school waar we vaak komen en waar leerlingen onze manier van werken gewend zijn voerde ik als meester het exemplar "De kaars" uit. De andere kenniskringleden waren er ook bij. Tijdens het uitvoeren observeerden zij groepjes leerlingen. Achteraf gingen ze met hen in gesprek: stelden ze gerichte vragen op het

terrein van hun onderzoek. De leerlingen raakten geboeid door de kleuren van de vlam en de vraag wat er brandt. Ze bedachten allerlei experimenten om dat laatste te achterhalen. Hoe groot de betrokkenheid was geweest ontdekte ik tijdens mijn vakantie een paar weken later. Opeens stonden er in het vakantiepark waar ik was twee jochies uit die klas voor me. Zij waren daar ook. Ze vroegen niet hoe het met me ging. Ze hadden het niet over de vakantie. Ze stelden slechts één vraag: "Meneer, komt u snel terug? Wij willen namelijk nog veel meer weten over die kaars." Dat zoiets gebeurt, is bijzonder. Het zegt veel over de betrokkenheid van deze leerlingen. Blijkbaar hebben ze echt met inzicht en begrip geleerd, zijn ze tot een inzicht van een hogere orde gekomen. Dat werd tijdens mijn vakantie wel bevestigd. We hebben het destijds in de klas natuurlijk ook gemerkt. De collega uit de kenniskring die zich bezighoudt met het terrein motivatie is daar toen door middel van

concrete vragen verder op ingegaan: waarom willen jullie nu zo graag het antwoord weten? Een ander verkende het terrein "inzetten van metacognitieve vaardigheden" met de leerlingen. Weer een ander hield zich bezig met de vraag hoe het taalgebruik zich ontwikkelt tijdens het proces van zoeken naar een oplossing. Nummer vier observeerde vooral de pedagogische waarde van het gesprek. Daarbij ging het er bijvoorbeeld om of zo'n gesprek tot diepere inzichten leidt en of het samen leren voor meer onderlinge waardering zorgt. Zelf ben ik met leerlingen in gesprek gegaan over het onderwerp verwondering. Prachtig om te horen wat kinderen dan zeggen, bijvoorbeeld: "De Heere God wil toch dat we ons hierover verbazen?" De komende maanden zullen de kenniskringleden nog veel meer observaties doen en daaraan gesprekje koppelen. De bevindingen zullen worden gepubliceerd in een uitgave met goed leesbare artikelen waarin voor leraren concrete aanbevelingen staan.'

Leerlandschap voor onderwijs met diepgang

Met veel enthousiasme vertelt Bert tot slot over het educatieve landschap dat hij met een groot aantal medewerkers aan het ontwikkelen is: ook heel praktisch materiaal. Leerkrachten, leerlingen, onderwijskundigen en docenten van de pabo zijn erbij betrokken. Het landschap heet 'De archipel' en bevat educatief materiaal voor groep 1-8 van het basisonderwijs. Op internet is er een erg mooi vormgegeven versie van te zien (www.dearchipel.eu). Er worden thema's uit verschillende vakgebieden aangeboden: Natuur en techniek, Mens en wereld (aardrijkskunde, geschiedenis), Mens en religie

(godsdiensonderwijs), Beeldende vorming en Rekenen/wiskunde. Bij alle producten is de relatie met de kerndoelen, de tussendoelen van de SLO en de metacognitieve doelen van OCW gegarandeerd. Voor het vakgebied Natuur en techniek wordt hard gewerkt aan een complete leerlijn. Op termijn is dat ook voor andere vakgebieden de bedoeling.

'Het systeem is heel flexibel', legt Bert uit. 'Het sluit goed aan bij de realiteit van scholen die met methodes werken. De inhoud met diepgang bieden bovendien een antwoord in de maatschappelijke discussie over de kwaliteit van het onderwijs. Het mooie is dat scholen hun structuren niet hoeven te veranderen om ermee te werken. Ze kunnen gewoon zelf bepalen wat ze aanschaffen: van een thema (een miniatuur van 2-6 uur of een exemplaar van 6-10 uur) per leerlijn tot een hele leerlijn. Zo worden ze gestimuleerd zelf keuzes te maken over de opbouw van hun onderwijsprogramma. Bieden ze een losstaand thema aan, dan kan dat onderdeel uit de methode geschrapt worden. Kiezen ze voor meer, dan is ook dat een optie. Het behoort tot de mogelijkheden een methode langzaam af te bouwen en een leerlijn als Natuur en techniek langzaam op te bouwen zonder daarbij afhankelijk te zijn van een uitgever. Bij het systeem horen een digitale beeldbank en zogenaamde leerdagboeken. Van alle producten, met overigens een prachtige lay-out, is een preview via internet beschikbaar. Bestellen kan via een printing on demand systeem dat aan de website is gekoppeld. Op deze manier proberen we zo veel mogelijk tegemoet te komen aan de wensen van de scholen. Een onderscheidend product waar leraren en kinderen met plezier mee kunnen werken.'

www.dearchipel.eu

